

5. Экологическая оценка и экологическая экспертиза / О.М. Черп, В.Н. Виниченко, М.В. Хотулёва, Я.П. Молчанова, С.Ю. Дайман. – М. : Изд-во "Эколайн", 2000. [Электронный ресурс]. – Доступный з <http://www.ecoline.ru/mc/books/eiabook>.

Лескив Г.З. Особенности оценки влияния проектируемой и осуществляемой антропогенной деятельности на окружающую среду

Рассмотрен метод оценки влияния проектируемой и осуществляемой антропогенной деятельности на окружающую естественную среду и особенности разработки и передачи на экспертизу проектируемой и осуществляемой антропогенной деятельности на окружающую среду.

Ключевые слова: экологическая экспертиза, проектируемая и осуществляемая антропогенная деятельность, оценка влияний на окружающую среду, научная эколого-экспертная оценка.

Leskiv H.Z. Features of estimation of influence of the designed and carried out anthropogenic activation environment

The method of estimation of influence of the designed and carried out anthropogenic activity is considered on a natural environment and features of development and transmission on examination of the designed and carried out anthropogenic activity on an environment.

Keywords: ecological examination, designed and carried out anthropogenic activity, estimation of influences on an environment, scientific ecology – expert estimation.

УДК 338.2

Доц. Ю.М. Кушнірчук, канд. екон. наук – Львівський ДУВС

ЕКОЛОГІЧНЕ ОПОДАТКУВАННЯ У ПАРАДИГМІ ФІСКАЛЬНОЇ НАУКИ

Здійснено огляд сучасних підходів до поняття екологічного оподаткування. Проведено оцінку фінансового значення екологічних податків в Україні. Проведенню оцінювання ефективності фінансування природоохоронних заходів. Емпірично досліджено підходи до оцінювання розмірів екологічних податків. Проаналізовано структуру екологічних платежів, які сплачують в країні. Окреслено проблемні та перспективні аспекти екологічного оподаткування в Україні.

Ключові слова: екологічний податок, викиди, скиди і розміщення забруднювальних речовин, витрати на природоохоронні заходи, фінансова ефективність екологічних платежів, податкове навантаження екологічними платежами.

Вступ. Нині дедалі більшого значення набуває питання екологічної безпеки. Інтенсивний розвиток виробництва є, з одного боку, стимулятором для економічного зростання, а з іншого – виявляється у негативних наслідках – забрудненні довкілля. Це пов'язано передусім із тим, що економіка нашої країни тривалий час розвивалась без урахування можливих екологічних наслідків. В Україні розміщені переважно шкідливі ресурсо- та енергомісткі виробництва із застарілими технологіями та недостатньо ефективними природоохоронними системами. Отже, зростання обсягів фінансово-економічної діяльності зазвичай супроводжується збільшенням обсягів використання ресурсів, що погіршує екологічну ситуацію в країні.

Постановка завдання, мета дослідження. Підвищена увага до екологічного оподаткування пов'язана з масштабними екологічними катастрофами, що супроводжують діяльність людини, та пов'язані із цим питання навколишнього середовища, які висвітлюються у засобах масової інформації. Ок-

ремі питання з екологічного оподаткування розглянуто у працях як вітчизняних, так і зарубіжних учених, зокрема: А. Соколовської, З. Варналія, Л. Тарангул, Ю. Іванова, І. Майбутова, О. Кащенко, В. Міщенко, О. Савченко, Є. Хлобистова, О. Веклич, О. Василенко та багатьох інших. Однак комплексного дослідження екологічного місця екологічного оподаткування у системі фінансних важелів досі не здійснено. Саме тому метою дослідження є вивчення вітчизняного фінансового досвіду регулювання екологічних питань, оцінювання його ефективності та на основі цього формулювання пропозицій щодо його реформування в Україні.

Виклад основного матеріалу. У Конституції України визначено, що "забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України... є обов'язком держави" [1, с. 16].

Досвід зарубіжних країн свідчить, що вагомими інструментами стимулювання енергозбереження та екологізації виробництва є ресурсні платежі та природоохоронні заходи. Механізм оподаткування ресурсовикористання покликаний забезпечити ефективніше їх використання та відтворення ресурсів. Цього можна досягти застосуванням як регулювальних, так і фінансних властивостей цих платежів. Акумуляуючи ресурсні платежі, держава фінансує природоохоронні заходи та сприяє відновленню екорівноваги, тобто забезпечує ресурсно-сировинну, енергетичну, продовольчу та екологічну безпеку.

В Україні до екологічних платежів належить лише екологічний податок – дещо модифікована версія збирання за забруднення навколишнього середовища. У світовій фінансній практиці існує кілька підходів до визначення розміру екологічних платежів:

- перший передбачає урахування втрат суспільства від забруднення довкілля;
- другий ґрунтується на визначенні витрат, необхідних для здійснення природоохоронних заходів.

Згідно з першим підходом, проаналізовано динаміку шкідливих викидів та збирання за забруднення навколишнього природного середовища (рис. 1).

Рис. 1. Темпи зростання екологічних платежів та викидів, скидів і розміщення забруднювальних речовин в Україні у 2003-2010 рр. (розрахував автор на основі даних [2])

З рис. 1 видно, що від 2002 р. до 2009 р. екологічні платежі зросли у 4,66 рази, а темпи викидів, скидів та розміщення відходів знизились на 29 %.

Очевидно, що існує обернений зв'язок між розмірами екологічних платежів та забрудненням навколишнього природного середовища. Отже, екологічні платежі виконують покладену на них функцію – стимулювати упровадження нових очисних споруд та здійснення інших заходів для зменшення забруднення довкілля.

Оцінювання ролі та значення різних видів екологічних платежів свідчить про те, що у структурі екологічних платежів найбільшою є питома вага збирання за викиди в атмосферне повітря від стаціонарних джерел забруднення – 52,9 %, наступне за значенням місце посідає збір за розміщення відходів – 34,6 %, приблизно однакове фіскальне значення мають екологічні платежі за скиди забруднюючих речовин у водні об'єкти та за викиди в атмосферне повітря від пересувних джерел забруднення – 6,5 % та 6,0 % відповідно (рис. 2).

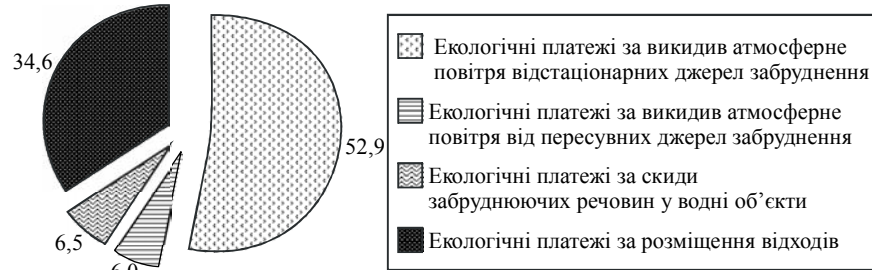

Рис. 2. Структура екологічних платежів в Україні станом на 01.01.2010 р., % (розраховано автором на основі даних [2])

Ураховуючи другий підхід до визначення розмірів платежів, проаналізовано динаміку витрат на природоохоронні заходи і надходження збирання за забруднення навколишнього природного середовища (табл. 1).

З табл. 1 можна зробити висновки, що видатки на фінансування природоохоронних заходів за останніх дев'ять років зросли у 3,8 раза і досягли на початок 2010 р. 12176 млн грн. Позитивною є тенденція до збільшення частки державного фінансування видатків на охорону довкілля від 3,84 % у 2002 р. до 22,71 % на початок 2010 р. Щодо екологічних платежів простежуємо позитивні тенденції до підвищення ефективності адміністрування пред'явлених зборів за забруднення навколишнього природного середовища. Так, на початок 2002 р. фактично сплачувалось близько третини пред'явлених екологічних платежів (36,2 %), а на початок 2010 р. – вже 97,8 %.

До негативних тенденцій належить те, що збір за забруднення навколишнього природного середовища недостатньо ефективно виконує свою фіскальну функцію, тобто його значення у фінансуванні видатків на охорону довкілля із зведеного бюджету поступово зменшується. Частка видатків зведеного бюджету на фінансування заходів з охорони навколишнього природного середовища від 2002 р. до 2010 р. знизилась практично вдвічі – з 66,8 % по 37,7 % відповідно. Про низькі фіскальні властивості також свідчить незначна питома вага екологічних платежів у сукупних податкових надходженнях 0,26 % у 2004 р. та 0,34 % у 2010 р. (табл. 2).

Табл. 1. Динаміка видатків на охорону навколишнього природного середовища та екологічних зборів в Україні у 2002-2010 рр.

Показники	Роки, станом на 1 січня								
	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Видатки на охорону навколишнього природного середовища, млн грн	3224,3	3675,8	3827,3	4508,9	5987,7	7089,2	7366,6	9691	12176
зокрема з бюджетів, млн грн	123,9	117,7	661,6	920,9	1183,3	1252,5	1636,6	2241,3	2764,7
Індекси видатків на охорону навколишнього природного середовища, %	119,5	114	104,1	117,8	132,8	118,4	103,9	131,6	125,6
Частка державного фінансування видатків навколишнього природного середовища, %	3,84	3,20	17,29	20,42	19,76	17,67	22,22	23,13	22,71
Збори, пред'явлені за забруднення навколишнього природного середовища, млн грн	228,8	235	221,9	265	330,6	374,6	863,5	955,7	1065,3
Частка фактично сплачених екологічних зборів, %	36,2	64,2	68,6	86	88,7	97,6	85,4	102,7	97,8
Фактично сплачені збори за забруднення навколишнього природного середовища, млн грн	82,8	150,9	152,2	227,9	293,2	365,6	737,4	981,5	1041,9
Частка видатків зведеного бюджету на охорону навколишнього природного середовища, що фінансується за рахунок збору, %	66,8	128,2	23,0	24,7	24,8	29,2	45,1	43,8	37,7

Джерело: розрахував автор на основі даних [2].

Табл. 2. Динаміка та частка податків на економічні ресурси у сукупних податкових платежах України у 2004-2010 рр.

Показники	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Екологічні платежі, млн грн	189,1	269,4	319,3	414,8	795,0	1088,1	1182,0
Разом податків, зборів та інших обов'язкових платежів, млн грн	71684,8	86526,0	108459,0	153622,4	198725,0	253564,0	342649,0
Частка екологічних платежів у сукупних податкових надходженнях, %	0,26	0,31	0,29	0,27	0,40	0,43	0,34

Екологічне оподаткування в Україні нині знаходиться у зародковому стані. Хоча збір за забруднення навколишнього природного середовища і збільшився, проте з врахуванням рівня інфляції залишився, по суті, незмінним. Важливим напрямом реформування системи оподаткування є підвищення оподаткування екологічно шкідливих виробництв, що дасть змогу стимулювати впровадження енергоощадних технологій.

З огляду на таке низьке ресурсне значення екологічних податків для формування бюджетів різних рівнів вони створюють мізерне податкове навантаження на економіку, адже менше 0,15 % ВВП розподіляється за їх участі (рис. 3). Таке низьке значення податкового навантаження за екологічними податками свідчить про можливість підвищення ставок податку в декілька разів, тобто значні резерви у застосуванні фіскальних та розподільчо-регулювальних властивостей цих інструментів. Зміцнюючи екологічну безпеку, ресурсні платежі дають змогу фінансувати заходи із захисту довкілля та ліквідації забруднення, сприяють зменшенню викидів шкідливих речовин.

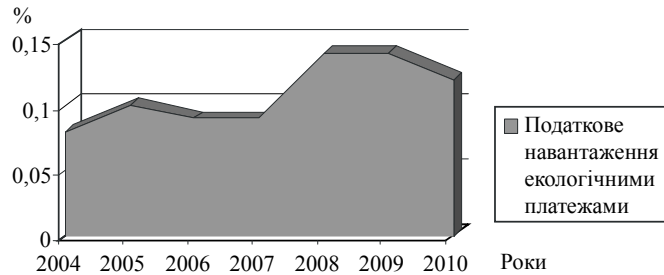

Рис. 3. Формування податкового навантаження екологічними платежами (розрахував автор на основі даних [2, 3])

Нині екологічний податок виконує лише фінансову функцію, а природоохоронні заходи бюджету фінансуються із залишковим принципом, що суперечить меті оподаткування та призводить до його низької ефективності. Крім того, механізм нарахування збирання робить його непрямим та перекладає на тих, хто потерпає від шкідливих викидів, а не на суб'єктів, що його здійснюють. Деякі українські економісти пропонують сплачувати цей податок із прибутку, а не зараховувати до витрат виробництва [4, с. 37].

У світовій фінансовій практиці значного поширення набули екологічні податки. Вони еволюціонували і тепер оподатковують не лише фактичне забруднення, а й основне джерело його виникнення, тобто ці платежі набули превентивного характеру. Наприклад, у Франції, Фінляндії, Бельгії та в інших країнах застосовують податки на енергоносії [5, с. 96].

Також у зарубіжній практиці спостерігаємо явище відновних платежів, які розраховуються як витрати на відновлення екологічного природного стану, що порушився внаслідок господарської діяльності [6, с. 37]. Щоб зменшити негативні наслідки використання як відновних, так і невідновних ресурсів, у багатьох країнах наприклад, у США та Росії практикують формування фондів майбутніх поколінь [7, с. 7].

Сьогодні в Україні функціонує екологічний податок, який зазнав певних змін у Податковому кодексі України. До позитивних змін варто віднести:

- підвищення ролі екологічних платежів та фінансової спроможності природоохоронних заходів за рахунок збільшення ставок збирання вдвічі;
- впровадження збирання для пересувних джерел забруднення через податкових агентів (продавців палива) призводить до запровадження своєрідного податку Пігу;
- формування доходів спеціального фонду Державного бюджету України за рахунок 50 % екологічного податку для фінансування цільових проектів екологічної модернізації підприємств у межах сум сплаченого ними екологічного податку, оскільки хронічна нестача фінансових ресурсів місцевих бюджетів часто спричиняла нецільове використання коштів фонду.

Проте варто зауважити, що модернізація платежу має й певні негативні аспекти:

- зменшення фінансування спеціальних фондів охорони навколишнього природного середовища місцевих бюджетів, що порушує принцип бюджетної політики – субсидіарності, від 70 % до 50 % збирання, відповідно до сільських, селищних та міських – 35 %, обласних бюджетів та бюджету АР Крим – 15 %, міст Києва і Севастополя – 50 %;

- не змінено порядок віднесення на витрати, тому його і далі перекладають на кінцевого споживача.

Висновки. Вочевидь, реформування екологічних платежів повинно ґрунтуватися на:

- наданні переваги прямим екологічним податкам без подальшого їх включення у витрати;
- переміщенні податкового навантаження на екологічні платежі шляхом перегляду ставок оподаткування у сторону збільшення;
- наданні переваги превентивним способам захисту навколишнього середовища, тобто оподаткування джерела забруднення, а не фактичних викидів.

Отже, екологічним податкам притаманний істотний регулювальний потенціал, адже вони стимулюють впровадження інноваційних ресурсозберігаючих та енергоощадних технологій, підвищують якість довкілля та, відповідно, життя населення. Подальші дослідження будуть зосереджуватися на мікроекономічних аспектах екологічного оподаткування – оцінці впливу екологічних платежів на фінансово-господарську діяльність суб'єктів підприємницької діяльності.

Література

1. Конституція України: від 28.06.1996 р., № 254 к/96-ВР / Верховна Рада України. – (Офіційний сайт Верховної Ради України). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=254%EA%2F96-%E2%F0>. – (Законодавча база).
2. Статистичний щорічник України за 2009 рік / Держкомстат України / за ред. О.Г. Осаулєнко. – К.: Вид-во "Консультант", 2010. – 570 с.
3. Комітет Верховної Ради з питань бюджету. – (Офіційний сайт Комітету Верховної Ради з питань бюджету). [Електронний ресурс]. – Доступний з <http://www.budget.rada.gov.ua/kombudget/uk/doccatalog/list?currDir=45096>
4. Кашенко О.Л. Фінансові аспекти екологічних платежів / О.Л. Кашенко // Фінанси України: журнал. – 2000. – № 1. – С. 36-38.
5. Савченко О.Ф. Оподаткування шкідливих викидів / О.Ф. Савченко // Фінанси України: журнал. – 2001. – № 4. – С. 96-103.
6. Міщенко В.С. Реформування механізму фінансового забезпечення геологорозвідувальної діяльності / В.С. Міщенко // Фінанси України: журнал. – 2004. – № 3. – С. 35-43.
7. Міщенко В.С. Щодо формування ефективної рентної політики в Україні / В.С. Міщенко, О.І. Барановський, Я.В. Петраков // Фінанси України: журнал. – 2008. – № 2. – С. 3-14.
8. Хлобистов Є.В. Екологічна безпека трансформаційної економіки / Є.В. Хлобистов. – К., 2004. – 332 с.
9. Веклич О.О. Удосконалення системи екологічного оподаткування / О.О. Веклич // Фінанси України: журнал. – 2001. – № 2. – С. 3-11.
10. Василенко О.Г. Податкові платежі в системі природокористування / О.Г. Василенко // Економіка АПК: міжнар. наук.-виробн. журнал. – 2004. – № 12. – С. 86-90.

Кушнірчук Ю.М. Экологическое налогообложение в парадигме фискальной науки

Осуществлен обзор современных подходов к понятию экологического налогообложения. Произведена оценка фискального значения экологических налогов в Украине. Оценена эффективность финансирования природоохранных мероприятий. Эмпирически исследованы подходы к оценке размеров экологических налогов. Проанализирована структура экологических платежей, взимаемых в стране. Очерчены проблемные и перспективные аспекты экологического налогообложения в Украине.

Ключевые слова: экологический налог, выбросы, сбросы и размещение загрязняющих веществ, затраты на природоохранные мероприятия, фискальная эффективность экологических платежей, налоговая нагрузка экологическими платежами.

Kushnirchuk Yu.M. Ecological taxation in the paradigm of fiscal science

The review of modern approaches to the concept of environmental taxation was made. The fiscal importance of environmental taxes in Ukraine was assessment. The effectiveness of the environmental activities financing was reviewed. The approaches to the estimating of environmental taxes size were empirical proved. The structure of environmental charges imposed in the country was evaluated. Outlined the problem and perspective aspects of environmental taxation in Ukraine.

Keywords: environmental taxes, emission, discharge and placement of pollutants, the cost of environmental measures, fiscal efficiency of environmental charges, the tax burden of environmental charges.

УДК 581.5

Пров. інж. І.С. Позинич –
Державний природознавчий музей НАН України, м. Львів

АЛЬФА-РІЗНОМАНІТТЯ РОСЛИННИХ УГРУПОВАНЬ ЯК ПОКАЗНИК ЇХ ТРАНСФОРМОВАНOSTI НА ТЕРИТОРІЇ БАСЕЙНУ РІЧКИ ДНІСТЕР

На основі аналізу альфа-різноманіття для 24 асоціацій лісової та чагарникової рослинності на території карпатської частини річки Дністер встановлено, що високі показники фіторізноманіття не завжди корелюються з високим показником гомогенності для угруповань асоціацій.

Вступ. Упродовж останніх століть внаслідок інтенсивного використання ресурсів та агрокультурного перетворення природних ландшафтів відбулися значні зміни у рослинному покриві, зокрема спрощення його ценотичної структури та скорочення видового різноманіття [1]. На місці колишніх пралісів, похідних старовікових лісів, екотонних фітоценозів на узліссях та по берегах річок виникли вторинні та штучні лучні й лісові фітоценози. Під кінець ХХ ст. особливої актуальності набуло збереження біологічного різноманіття та особливо вивчення різноманітності рослинних угруповань й екосистем загалом. Флористичне різноманіття – інтегральна характеристика рослинності. Це показник, який оцінює видове багатство як в одному угрупованні, так і в межах цілого ландшафту [2]. На сьогодні широко використовується система формальних оцінок біорізноманіття [2].

Матеріали та методики дослідження. Фітоценологічні дослідження проводили у 2008-2011 рр. шляхом складання ландшафтно-геоботанічних описів, використовуючи відомі ландшафтно-геоботанічні, лісівничі та фітоценологічні методики. Дослідження рослинності проводили на засадах флористичної класифікації із застосуванням методів Ж. Браун-Бланке (Braun-Blanquet, 1964). Польові дослідження виконано із застосуванням загальноприйнятих для флористичної класифікації шкал та методик (Алехин, 1951; Braun-Blanquet, 1964; Fukarek, 1967; Scamoni, 1967; Wysocki, Sikorski, 2002). Описи опрацьовано за допомогою комп'ютерних пакетів "Geobot" та "Statistica 6". Синтаксономічну схему укладено з використанням середньоевропейської методики (Braun-Blanquet, 1964; Tüxen, 1974; Schwabe-Braun, Tüxen, 1982; Matuszkiewicz, 2001). Об'єми, структуру та назви синтаксонів подано за (Matuszkiewicz, 2001).

Аналіз альфа-різноманіття – важливий параметр, що відображає умови середовища і результат взаємодії видів один з одним і з навколишнім середовищем. Для його оцінювання використовують низку показників, більшість з яких враховує не тільки кількість видів, але і ступінь їхньої кількісної представленості. Однак, як зазначав Р. Уиттекер (1980), число видів на одиницю площі (видове багатство) є найбільш простим і надійним показником. У міру поліпшення умов середовища зростає продуктивність фітоценозу, ускладнюється його структура (з'являється ярусність) і підвищується альфа-різноманітність (багатство видів).

Міркін запропонував називати видове багатство конкретного угруповання "аналітичним альфа-різноманіттям" (a_1) [3]. Оскільки в межах синтаксона видове багатство угруповання істотно змінюється, його амплітуда ($a_{1max} - a_{1min}$) виступає мірою гомогенності флористичного складу синтаксона. Середню кількість видів в угрупованнях синтаксона названо "абсолютно синтетичним альфа-різноманіттям" (a_2). Для того, щоб відобразити специфіку видового багатства угруповань і їх "класифікаційність", пов'язану з співвідношенням неперервності та дискретності (Александрова, 1969) запропоновано в табл. 1. показники "відносного альфа-різноманіття" (a_3).

Табл. 1. Значення показників альфа-різноманіття синтаксонів лісової та чагарникової рослинності

Синтаксони	a_{1min}	a_{1max}	$a_{max-min}$	a_2	a_3
<i>Luzulo luzuloidis-Fagetum</i>	10	88	78	49	1,19
<i>Dentario glandulosae-Fagetum</i>	27	47	20	37	0,54
<i>Luzulo pilosae-Fagetum</i>	13	60	47	36,5	1,28
<i>Galio odorati-Fagetum</i>	19	40	21	29,5	0,77
<i>Fagus sylvatica-Mercurialis perennis</i>	21	38	17	29,5	0,57
<i>Stellario holostea-Carpinetum</i>	13	77	64	45	1,42
<i>Astrantio-Fraxinetum</i>	13	46	33	29,5	1,11
<i>Alnetum incanae</i>	32	64	32	48	1,66
<i>Stellario nemorum-Alnetum glutinosae</i>	19	46	27	32,5	0,83
<i>Lunario-Aceretum pseudoplatani</i>	26	54	28	40	0,7
<i>Aceri-Fagetum</i>	20	61	41	40,5	1,01
<i>Aceri platanoidis-Tilietum platyphylli</i>	15	57	42	36	1,16
<i>Calamagrostio villosae-Pinetum</i>	12	33	21	22,5	0,93
<i>Vaccinio uliginosi-Pinetum sylvestris</i>	9	24	15	16,5	0,9
<i>Abieti-Picetum</i>	30	39	9	34,5	0,26
<i>Abietetum polonicum</i>	10	27	17	18,5	0,51
<i>Bazzanio-Piceetum</i>	9	23	14	16	0,87
<i>Pinetum mugo (carpaticum)</i>	18	22	4	20	0,2
<i>Calamagrostio villosae-Piceetum</i>	12	18	6	15	0,4
<i>Betulo pendulae-Quercetum roboris</i>	14	39	25	26,5	0,94
<i>Frangulo-Rubetum plicati</i>	15	48	33	31,5	1,04
<i>Carici elongatae-Alnetum glutinosae</i>	11	37	26	21,8	1,19
<i>Salicetum pentandro-cinereae</i>	7	21	14	14	1
<i>Tilio cordatae-Carpinetum betuli</i>	22	40	18	31	0,58

Умовні позначення: a_1 – аналітичне альфа-різноманіття, a_2 – абсолютне синтетичне альфа-різноманіття, a_3 – відносне альфа-різноманіття: $a_3 = (a_{1max} - a_{1min}) / a_2$